

Opbrengsten en kosten van excellentie. Evaluatie van de Sirius-programma's

Citation for published version (APA):

van Broekhoven, K., Leest, B., Wolbers, M., Allen, J., Belfi, B., van der Velden, R., ... Westerheijden, D. (2016). Opbrengsten en kosten van excellentie. Evaluatie van de Sirius-programma's. *THEMA*, 2, 52-55.

Document status and date:

Published: 01/01/2016

Document Version:

Early version, also known as pre-print

Document license:

Unspecified

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Hoewel de Sirius-subsidie voor excellentieprogramma's inmiddels is afgeschaft, gaan veel instellingen door met deze nieuwe onderwijsvorm. De kosten betalen ze uit eigen middelen. Maar wat hebben de programma's eigenlijk opgeleverd?

Opbrengsten en kosten van excellentie

Evaluatie van de Sirius-programma's

Kim van Broekhoven, Bianca Leest, Maarten Wolbers, Jim Allen, Barbara Belfi, Rolf van der Velden, Ben Jongbloed, Renze Kolster & Don Westerheijden

ITS, ROA & CHEPS

N

a afloop van het Sirius-programma hebben veel van de deelnemende hogeronderwijsinstellingen zich gecommitteerd aan een voortzetting van hun excellentiebeleid. Om dit te ondersteunen is het van belang in kaart te brengen hoe en welke excellentie in het Sirius-programma is gerealiseerd. Op verzoek van het ministerie van onderwijs hebben het ITS (Radboud Universiteit), het ROA (Universiteit Maastricht) en CHEPS (Universiteit Twente) hiertoe een onderzoek uitgevoerd¹. Daarin is intensief samengewerkt met vier universiteiten en vier hogescholen die hebben deelgenomen aan het Sirius-programma: Vrije Universiteit, Universiteit van Amsterdam, Radboud Universiteit, Maastricht University, Saxion, Hanzehogeschool Groningen, Hogeschool Rotterdam en Hogeschool Utrecht.

In het onderzoek is gebruikgemaakt van een combinatie van verschillende methoden, waarbij enerzijds is aangeslo-

ten op lopend landelijk onderzoek en anderzijds nieuwe gegevens bij de acht deelnemende instellingen zijn verzameld. Om focus aan te brengen is het zwaartepunt gelegd bij aanvullende excellentie- of honoursprogramma's in het bacheloronderwijs. Er is gebruikgemaakt van de volgende methoden:

- Deskresearch
- Onderzoek naar instromers (met behulp van de VO-Monitor, een landelijk onderzoek onder havo- en vwo-schoolverlaters)
- Effectmetingen onder bachelorstudenten aan de acht instellingen (met behulp van een test, een *self-assessment*, een herbeoordeling van scripties en van focusgroepen met studenten en betrokken medewerkers zoals docenten en coördinatoren van excellentieprogramma's)
- Onderzoek naar uitstroom naar de arbeidsmarkt (met behulp van een vignettenonderzoek onder werkgevers en landelijk onderzoek onder afgestudeerden; de HBO- en WO-Monitor)
- Casestudies naar de opbrengsten en kosten voor instellingen (met behulp van documentenanalyse, focusgroepen en interviews).

Mede door de Sirius-subsidie is een rijke variëteit in het aanbod aan excellentieprogramma's in Nederland ontstaan. De voornaamste onderlinge verschillen zijn te vinden in de organisatie, vormgeving, positie ten opzichte van reguliere opleidingen, disciplinaire oriëntatie en visie op excellentie. Vergeleken met andere landen die excellentieonderwijs aanbieden, zijn er overeenkomsten in de doelen voor honoursonderwijs, de toegang tot speciale faciliteiten voor honours-

Mede door de Sirius-subsidie

is een rijke variëteit aan

excellentieprogramma's

in Nederland ontstaan

Het is niet uit te sluiten dat deze verschillen deels aan zelfoverschatting toe te schrijven zijn

studenten, de toegepaste selectiemethodes en -criteria en de kleinschalige onderwijsmethodiek. In sommige opzichten zijn Nederlandse excellentiepraktijken uniek of volgen ze een in andere landen niet vaak gekozen optie.

Zo kent het excellentieonderwijs in het hoger beroepsonderwijs (bijvoorbeeld gericht op de *'reflective professional'*) geen equivalenten in andere binaire hogeronderwijssystemen. De voornaamste andere verschilpunten zijn: de combinatie in aanbod van zowel verdiepende monodisciplinaire honoursprogramma's als verbredende multi- of interdisciplinaire honoursprogramma's, de beperkte lengte en zwaarte van de programma's, de nadruk in sommige instellingen op extracurriculaire programma's, excellentieonderwijs op master-niveau en het ontbreken van additionele financiering voor honoursstudenten.

Gemotiveerd en betrokken

Studenten die deelnemen aan excellentieprogramma's zijn over het algemeen gemotiveerde, betrokken, actieve en ambitieuze studenten met behoefte aan verdieping of verbreding, zo blijkt uit de focusgroepgesprekken met studenten en medewerkers.

Het onderzoek onder havo- en vwo-schoolverlaters laat zien dat excellentieprogramma's gezien hun relatief korte bestaan toch al redelijke bekendheid genieten onder studiekeizers, vooral onder de laatste categorie. Toch spelen ze op dit moment nog geen doorslaggevende rol bij de studiekeuze. Als het gaat om de profilering van de excellentieprogramma's onder studiekeizers is er dus nog veel winst te behalen voor de onderwijsinstellingen. Verder blijkt dat de studiekeuze van studenten die naast hun opleiding een excellentieprogramma volgen relatief sterk wordt bepaald door intellectuele nieuwsgierigheid, uitwisselingsmogelijkheden, prestige van de opleiding en de voorbereiding op vervolgonderwijs – naast het voor zowel honours- als reguliere studenten sterkst geldende keuzemotief: interesse in het gekozen vakgebied.

Studenten die een excellentieprogramma volgen, schatten tevens hun competenties hoger in, vooral analytische vaar-

digheden, informatie verzamelen en verwerken, zelfstandig werken en initiatief nemen. Het is niet uit te sluiten dat deze verschillen deels aan zelfoverschatting toe te schrijven zijn, maar zelfs dan lijkt dit een indicatie dat honoursstudenten een positiever zelfbeeld en meer vertrouwen in hun eigen kwaliteiten hebben. Ze zijn ook vaker achteraf tevreden met de keuze van hun bacheloropleiding dan studenten die geen excellentieprogramma zijn gaan volgen.

Leeropbrengsten

Honoursstudenten aan de universiteit ervaren een relatief sterke ontwikkeling van hun onderzoeks- en presentatievaardigheden, ambitie en doorzettingsvermogen ten opzichte van reguliere studenten, maar juist een mindere ontwikkeling van hun creativiteit. Honoursstudenten in het hbo ervaren een relatief sterke ontwikkeling van hun leiderschapscompetenties. Dit blijkt uit de self-assessment waaraan studenten van acht Sirius-instellingen deelnamen. Hbo-honoursstudenten hebben daarnaast een hogere intrinsieke studiemotivatie dan hun medestudenten die geen excellentieprogramma volgden.

Op twee van de drie geteste generieke cognitieve vaardigheden –kwantitatief redeneren en kritisch denken – bereiken honoursstudenten een hoger niveau dan studenten die niet deelnemen aan een excellentieprogramma. Het bereikte cognitieve vaardigheidsniveau van honours- en niet-honoursstudenten is gemeten met een gevalideerde test voor generieke vaardigheden (lezen, kwantitatief redeneren en kritisch denken) voor studenten in het hoger onderwijs: het ETS Proficiency Profile (EPP).

Zowel honours- als niet-honoursstudenten van de acht deelnemende Sirius-instellingen presteren gemiddeld beter op de EPP-test dan studenten uit de Verenigde Staten, maar ze scoren lager dan de 10 procent hoogstscorende studenten in de VS. Er lijkt op basis van deze vergelijking nog ruimte om meer uit de studenten in de excellentieprogramma's te halen.

Verder laat een herbeoordeling van zestig scripties door vakdocenten zien dat scripties van honoursstudenten blijken te geven van een groter doorzettingsvermogen, in de zin dat de in de scriptie omschreven ambities in hogere mate worden behaald.

De vraag is in hoeverre de gemeten verschillen effecten zijn van excellentieprogramma's. Wellicht zijn er andere factoren van invloed. Maar als we in de analyses met die mogelijke factoren rekening houden, dan blijkt de sterkere competentieontwikkeling daadwerkelijk het gevolg te zijn van de excellentieprogramma's. De niveaoverschillen die met de EPP-test zijn gemeten, blijken geen effect van excellentieonderwijs te zijn; ze worden grotendeels beïnvloed door andere factoren. De aanvankelijk gevonden effecten zijn namelijk niet meer significant nadat rekening is gehouden met deze andere factoren. Het feit dat de effecten

Het volgen van een excellentieprogramma gaat gepaard met hogere eindcijfers

niet-significant zijn geworden, kan ook (deels) liggen aan de kleine steekproefomvang en de diversiteit van de verschillende programma's.

Uit de focusgroepgesprekken kwam naar voren dat excellentieprogramma's eraan kunnen bijdragen dat studenten die zich onvoldoende uitgedaagd voelen of die behoefte hebben aan andersoortig onderwijs, niet voortijdig stoppen met hun reguliere opleiding (*retention*). Verder is er sprake van communityvorming onder honoursstudenten. Op instellingsniveau is die vaak nog volop in ontwikkeling. Studenten ervaren vooral een *community* binnen hun eigen excellentieprogramma of in groepen gelijkgestemde studenten die elkaar bij extracurriculaire activiteiten treffen.

Andere opbrengsten

Het vignettenonderzoek onder werkgevers, waarin is gewerkt met gesimuleerde selectieprocedures, laat zien dat de helft van hen weliswaar bekend is met excellentieprogramma's, maar dat ze nauwelijks een rol spelen bij de selectie van werknemers. Werkgevers kiezen vooral voor kandidaten met werkervaring, vakkennis en -vaardigheden, sociale vaardigheden en een opleiding die inhoudelijk aansluit op de functie. Overigens sluit dit niet uit dat de gewenste kennis en (sociale) vaardigheden mede door een excellentieprogramma zijn ontwikkeld.

Studenten kunnen via (de docenten van) het excellentieprogramma hun netwerk vergroten, komen meer in contact met de praktijk, en kunnen het programma gebruiken als opstap naar een stage-, opleidings- of promotieplaats of een vervolgopleiding, blijkt uit de focusgroepgesprekken. De landelijke onderzoeken onder afgestudeerden laten verder zien dat het volgen van een excellentieprogramma gepaard gaat met hogere eindcijfers en vooral met voor hbo-afgestudeerden positievere oordelen over de gevolgde opleiding dan bij afgestudeerden die geen excellentieprogramma hebben gevolgd. Ook blijkt dat afgestudeerden van een excellentieprogramma vaker werk vinden op het niveau van hun opleiding. Honoursafgestudeerden aan een universiteit vinden dat hun werk een hoger competentieniveau vereist

en hbo-honoursafgestudeerden verdienen beter dan alumni die geen excellentieprogramma volgden. Ook stromen afgestudeerde honoursstudenten vaker door naar een vervolgopleiding.

De vraag bij de arbeidsmarkttopbrengsten van excellentieprogramma's is – net als bij de leeropbrengsten – in hoeverre er daadwerkelijk sprake is van effecten van excellentieprogramma's en in hoeverre andere factoren een rol spelen. De genoemde verschillen blijven significant nadat rekening is gehouden met andere beïnvloedende factoren. We kunnen evenwel niet uitsluiten dat er nog andere, niet gemeten kenmerken zijn, zoals extra- of cocurriculaire activiteiten die een rol spelen bij de gevonden verschillen.

Olievlekwerking

Excellentieprogramma's zijn een proeftuin voor onderwijsinnovatie. De bevindingen werken door in het reguliere onderwijs. Doordat docenten excellentieprogramma's als flexibeler ervaren dan reguliere curricula kunnen gewenste veranderingen gemakkelijker doorgevoerd worden: bijvoorbeeld om de relaties met het werkveld of de verbinding tussen onderwijs en onderzoek te versterken.

Via honoursstudenten kan een soort 'olievlekwerking' van excellentie plaatsvinden. De instelling verdeelt bijvoorbeeld honoursstudenten bewust over werkgroepen in het reguliere onderwijs zodat ze medestudenten stimuleren door hun kennis en actieve werkhouding. De docenten van excellentieprogramma's fungeren vaak als ambassadeurs voor onderwijsinnovatie. Voorwaarde is wel dat zij actief blijven in zowel excellentie- als reguliere programma's. Belangrijk aandachtspunt is de toepasbaarheid van de aanpak in het regulier onderwijs bij grotere studentaantallen ('opschaling') en voor andere typen studenten. De vigerende (kwaliteitszorg)kaders en andere randvoorwaarden spelen bij reguliere programma's in dit opzicht vaak een grotere rol dan bij excellentieprogramma's.

Via honoursstudenten kan een soort 'olievlekwerking' van excellentie plaatsvinden

Nu de subsidies zijn gestopt, zetten de instellingen de bekostiging uit de eigen middelen voort

Geen eenduidig beeld

De Sirius-subsidie is voor de deelnemende instellingen een zeer belangrijke stimulans geweest voor de ontwikkeling en exploitatie van excellentieonderwijs. Ze heeft een belangrijke aanjaagfunctie gehad en gaf de betrokken docenten tijd en ruimte die er anders niet zouden zijn geweest. De Sirius-gelden zijn gemacht door de instellingen op basis van eigen strategische keuzes. De plannen voor de ontwikkeling van excellentieprogramma's zijn op decentraal niveau door faculteiten en *schools* tot uitvoering gebracht, met inzet van de Sirius-subsidies en eigen middelen. Uit de vier onderzochte casussen is gebleken dat instellingen dit op zeer uiteenlopende wijze hebben gedaan. Dit betekent dat we geen eenduidig beeld van de (meer)kosten van excellentieprogramma's kunnen geven.

Verder blijkt uit de vier casestudies dat het grootste deel (zo'n 90 procent) van de exploitatiekosten op het decentrale niveau (faculteiten, schools, academies) ligt. Dit betreft de docentkosten voor het verzorgen van onderwijs en de begeleiding van de honoursstudenten. De kosten rond coördinatie, evaluatie en onderzoek liggen op het centrale niveau. Gemiddeld genomen bedragen deze zo'n 7 tot 10 procent van de totale exploitatiekosten, exclusief de kosten voor onderwijsruimtes. Verschillen vloeien onder meer voort uit de kosten voor onderzoek naar de effecten van het eigen honoursonderwijs of voor de training van docenten in honoursdidactiek.

Excellentieprogramma's zijn (per student of studiepun) duurder dan de reguliere programma's. Dit komt door de intensievere begeleiding, de kleinere groepen en het organiseren van extra activiteiten of voorzieningen (coördinatie, selectie van studenten, studiereizen, speciale bijeenkomsten, evaluatie, studieruimtes, training van docenten). Vanwege de diversiteit in de excellentieprogramma's – ook binnen een en dezelfde instelling – vallen de exploitatiekosten niet exact vast te stellen. Bovendien ontbreken bijvoorbeeld gegevens over de tijdsbesteding van docenten. Bij de vier casussen liggen de exploitatiekosten tussen de 45 en 200 euro per studiepun, exclusief de eerdergenoemde kosten op centraal niveau.

Nu de Sirius-subsidies zijn gestopt, zetten de instellingen de bekostiging van honoursprogramma's uit de eigen middelen voort. Dat doen ze elk op eigen wijze en met uiteenlopende budgetten. Hogescholen en universiteiten zoeken naar creatieve oplossingen, waarbij ze de kosten en opbrengsten (financieel en anderszins) scherp in het oog houden. De toekomst van de excellentieprogramma's is daarmee sterk afhankelijk van de door het centrale niveau van de instelling beschikbaar gestelde middelen. In dit verband is het goed om op te merken dat de minister in de recente Strategische Agenda (2015) aankondigde zo'n 10 procent van de middelen uit het studievoorschot te laten benutten voor talentprogramma's, waaronder honoursprogramma's. Daarmee wil zij de instellingen stimuleren door te gaan met het aanbieden van meer kleinschalig en intensief onderwijs.

Kim van Broekhoven, Bianca Leest & Maarten Wolbers zijn verbonden aan het onderzoeksinstituut ITS van de Radboud Universiteit te Nijmegen

Jim Allen, Barbara Belfi & Rolf van der Velden zijn verbonden aan het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), Universiteit Maastricht

Ben Jongbloed, Renze Kolster & Don Westerheijden zijn verbonden aan het Center for Higher Education Policy Studies (CHEPS), Universiteit Twente

Noot

¹ Dit is een samenvatting van het uitgevoerde onderzoek. Het volledig rapport *Het beste uit studenten* is te downloaden op: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2015/11/01/het-beste-uit-studenten>